

Барлық елдердің пролетарлары, бірігіңдер!

Қазақстан Коммунист (большевиктер) Партиясы

СОЦИАЛИСТИК ҚАЗАҚСТАН

ҚК(б)П Орталық Комитеті мен Алматы обкомының газеті.

170 (6935) 1945 жылғы 18 Август Сенбі Жеке саны 20 тыйын

Бүгін—авиацияның Бүкілодақтық күні

„Жауға қарсы жүргізілген әуе ұрыстарында ұшқыштарымыз теңдесі жоқ батырлық, қаһармандық және ерлік көрсетті, ал, командирлер мен начальниктер әуе ұрыстарына басшылық етуде шеберлік және соғыс ісіне жетіктік көрсетті.

Осының қорытындысында қазір біздің соғыс авиациямыз әуеде жаудың авиациясынан толық үстем болып отыр“ (И. В. Сталин).

Абай еңбектерінің биік нысанасы

М. ӘУЕЗОВ

—О—

Жүрегінің түбіне терең бойла,
Мен бір жұмбақ адаммын оны да ойла.
Соқтықпалы, соқпақсыз жерде өстім,
Мыңмен жалғыз алыстым кінә қойма!
Өсер ұрпақ, келер дәурен, туар тарих
қауымына ақын арнап кеткен мұнды,
сырлы бір сәлем, наз сәлем осы еді. Шөл
ғасырлардың қу медиен, құла түзінен:
болар заманға, жарқын заманға қарай
жалғыз аяқ жол тартқан ақын болатын.
Сахараны басқан қара түн-түнкті қас
жарып, жалғыз қолда жалынды жалғыз
шырақ ұстап халқына бет нұсқап, «Та-
ның сонау белден атады, күнің сонау
жақтан шығады» деп кеткен ақын еді.
Рас, қытымыр заманы мен надан қа-
уымға ол ақын жұмбақ болды. Жұмбақ
па бұл үшін сол ардақты ақын бұл күн-
де? Жоқ, жұмбақ емес. Ол уақытта заман
бұлты бетін бүркеп тұрғанмен, айдың
аты ай еді. Біз қазақ әдебиетінің жұм-
бағы емес, айқын жүзді айдай игі бір
нұры дейміз Абайды. Соқтықпалы соқ-
пақсыз дүлей мыңның қарсылығына
жалғыз алысқан Абай жалғыз да емес
бүгінгі күн.

Моласындай бақсының
Жалғыз қалдым тап шыным
деп күңірепін өтсе, бүгін халқы алып
отан тапқанда, ақын асыл халқын тап-
ты. Бір қазақ халқы емес: тілегіне тіле-
гін, табысына табысын қосқан, жорығы-
на жорығып қосқан, жеңісіне жеңісін
қосқан хасиетті социалистік отанның
ұшан теңіз халқын тапты. Абай бір қа-
зақтың Абайы емес, Ленин—Сталин туы
астында жасаған Советтік Социалистік

ұлы Одақтың бәрі қадірлейтін Абай
болды.

«Мыңмен жалғыз алыстым кінә қой-
ма!». Кінә емес, қадір тұтады біздің дәу-
рен, біздің ұрпақ. Мыңдар, миллион-
дар жүрегі қадір тұтады. Айғағы оның
дәл осы күндер. Қазақ әдебиетінің ұлы
бір мереке, мейрамы болып отырған осы
күн.

Алпысқа шығар жасында ұлы ақын
қайтыс болды. Өткеніне қырық жыл тол-
ды. Бірақ, біз үшін Абай өткен жан ба?
Өлді дегуге сыя ма ойлаңдаршы.

Өлмейтұғын артына сөз қалдырған
демең пе еді? Өткен жас емес. Ақын
жолы халық жолымен, тарих жолымен
қабыса табысқан шақта оның өзіне өлім
жоқ, сөзіне заман-дәурен шегі жоқ. Біз-
дің дәуірімізге әрі бұрынғы, әрі бүгінгі
Абай болып, келешек заман үшін де та-
рих аспанындағы бір тұрақты нұры бо-
лып шырқау бармақ. Ол болашақ күн-
дерде де Абай әрі бұрынғы, әрі ар жа-
ғындағы келешектің өлмес, өшпес тұрғы-
ласы болмақ, күн шуағы айықпас күн-
гей биігі болып тұрмақ.

Жай адамның өмір тірлігін біздің ха-
лық мүшелмен санайтын. Оның мүшелі
он екі жыл еді. Ақындықтың Әбулхат
суын ішкен өлімді жеңген, мәңгі тірлік
тапқан Абайдай дана, даңғыл ақын та-
рихтағы өз мүшелін жүз жылдан қайыр-
мақ. Алтайдан Алатауға атап түсерлік ер-
тегі тұлпарындай сайлардан, саха-
ралардан ғана аттан этпей, за-

мандардың да талайынан аспан-
дап өте бермек. Өзінің қадір білмес ғасы-
рынан бізге жеткенде Абай солағ жетіп
отырған жоқ па? Әміріндегі қам-қайғы-
сын халқының бағына бағыстаған бар-
лық дана ақынның өзіне өзі жазған «Та-
дыры» сол.

Осындай ақынның бір мүшел қайырған
жүз жылына тұтас келген біздің мереке
нені еске алады? Кеннен шыққан асыл-
ды, алтынды, қоспасынан айырып қоры-
тып алғандай, ақынды да заман ортасы-
мен қоса алып, сол дәуірінен нығыз ас-
қан өмір арманын, еңбек хасиетін қоры-
тып алады.

Абайдың бар өмірін баян ету бір сөзге
сыймайды. Ұзақ өмірінде Абайдың аза-
мат арманынан туған, талап тартысынан
туған, ақындық даналық қалып-хасиеті-
нен туған бірнеше өрен-өрен белдер бар.
Бар өмірін айту орнына біз сол өзгеше
көшендерін бөліп атап көрмекпіз.

Бұл ерекше қалпында Абайдың ақын-
дығы да, бас тірлігі де, өмірдегі жол
тартысы да тарихтың елеулі үлгілі же-
місі де түгел танылады. Абайдың Абай-
лық бітім кескінін, тарихтық тұлғасын
танытқан ерекшеліктері бар.

Осындай хасиеттері Абайдың жас жі-
гіт шағынан өлер кезіне шейін әр алуан
болып айқындалып шығып отырады.
Жекелеп санасақ жас кезіндегі өмірлік,
азаматтық ең бірінші ерекшелігі: «әке-
нің ұлы болмай, халықтың ұлы» бола-
мын деген тартысында, «әкесінің баласы
адамның дұшпаны, адам баласы — ба-
уырың» деген ой Абайдың сөзі ғана емес,
адамгершілік, гуманистік жолы да бола-

тын. Арлан бөрінің соқпағына бөлтірік
бөрі ақылы көптігінен түспейді, бөрілік
табиғатынан деп білген Абай, жасында
өкпелен қол үзгенде ел үшін, ел көшіне,
тарих көшіне соны қоныс, тың өріс табу
үшін қол үзген, сол үшін кеткен. Ол ке-
туі — үстем тап әкімдерімен де кетісуі
еді. Бұл бірінші үлкен ерекшелігі еді.
Осыны ісінде де, өлең-еңбегінде де арман
етті.

Екінші ерекшелігі: жуан бел надан,
содыр ұру басылардан бөліне кеткен
бетінде бірден халықты, халықтың мұңын
тапты. Сол халықтың жоғын берер жаңа-
лықты іздеді. Жеке қазақ тарихы мен
топрағынан іздеген жоқ, үлгілі көрші
елден — өнерлі орыс халқынан іздеді.
Ұлы орыс халқының ғасырлық қазына-
сына өз халқының қолын, жолын жеткі-
зуді мұрат етті. Орыс халқының өткен
тарихынан, өзі тұстас тірісінен өзіне де,
жұртына да дос, көмек тапты. Сонымен
бірінші ерекшелігіне екінші хасиет қос-
ты. Абайды танудың, толықтырудың ай-
нымас айқын жолы осы еді.

Үшінші ерекшелігі: қос қанаттап биік-
ті мензеген ақындығын, бұрынғы қазақ
ақындарының еш қайсысы шығармаған
әлеуметтік ұлы тартыс, тарихтық тартыс
құралына айналдырды.

Төртінші ерекшелігі: өзі үшін, елі
үшін ізденді, ізденді де тапты және бар
тапқаны мен тудырғанын ұстаздыққа
салды. Ақын болып өсер ақынды тәрбие-
леді. Қазақтың жаңа әдебиетінің, классик
әдебиетінің іргесін өзі қалап туғызып,
сол әдебиетке басшы, халыққа қамқор,
қайраткер болды.

Санай берсек, Абай басынан, өмір,
еңбек соқпағынан тағы талай ерекше-
ліктер аталар еді. Бірақ, өмір баянның

тұрғы-тұрғы биігінен қарап, жыйнай
түйемін дегенде, дәл осы аталған төрт
күлгей анық Абайлықтың төрт тірек дің-
гегі сыяқты.

Өмірінің, еңбегінің дәл ізімен болжа-
сақ осы ерекшеліктері айқын-айқын та-
нылады. Құнанбайдың еркінен шығып,
өз өмірін өз ақылы бойынша билегенде
Абай ең алдымен орыс тілі, орыс мәте-
ниетіне ұмтылды. Абай Ресейден айда-
лып келген орыс революционерлеріне
кезгеседі. Олар орыс халқының револю-
цияшыл интеллигенциясының ішінен шық-
қан анық қадірлі, асыл жандар еді.
Абайдың айдалып келген революцияшыл
достары айдау жылдарының өзін үлкен
үгітшілік, ағартушылық жолына арнады.

Осы арнада Абайға қатты көмектесіп
жүріп, Абайдай шығыс тарихына, халық
қазынасына, жол-жорасына, әдет-салт,
кәсібіне қанықты, білгір адамнан өздері
де көп білім, дерек, нәр алды.

Абай болса осы кезеңнен соң ақын-
дықтың кең өрісіне шыққан кезінде.

Ескі биіне отырман бос мақалдап.

Ескі ақынына мал үшін тұрман зарлап,
Сөз түзелді тыңдаушы сен де түзел
Келейін сендерге де енді аяңдап

деп, тың жол бастады. Ескіге сын на-
дандық түнегіне үкім айтам деді. Орыс
халқының ұлы шыншыл даналары Пуш-
киндер, Салтыков-Штедриндер қалай айт-
са, соларша қамыңды жеп, алдыңды мен-
зеп айтамын деді.

Сонда дана ақынның өз халқынан жа-
не жалпы адам баласының өнер-ой бай-
лығынан алған үш үлкен салалы түп-
төркіні барын байқаймыз.

Мұның біріншісі — қазақ халқының,
есте жоқ ескі заманнан жыйып, сақтап,
өсіріп келген өз даналығы халықтың

ауызша әдебиет қоры. Ақын Абай осы
қордан көп нәр алып, сол арқылы өз
өлеңін көп көркейтті.

Екінші бір қол артқан қазынасы —
араб, парсы, түрік тіліндегі шығыстың
көркем классик поэзиясы.

Үшінші үлкен өнер, мол азық алған
зор саласы — орыс халқының мәдениеті
және сол арқылы Европа мәдениеті. Осы
соңғы өріске құлаш созған Абай өз за-
маны үшін әрі жаңа тарих, жаңа дәуір-
дің басы, әрі кең майдан келешек еді.

Абайдың ақындық бітіміндегі ең бір ірі
жағы осы айтқан үш қазынаның қайсы-
сына барса да құр ғана үйренуші, елік-
теуші боп барған жоқ. Қайдан алсын,
нені алсын — барнасын да өзінің үлкен
ойлы, терең толғаулы ірі ақындық ерек-
шелігі арқылы, үнемі өз елегінен өткі-
зіп, өз өнерімен мықтап қорытып, өзінің
қайран жүрегінен шыққан бұйым-табысы
етіп, өз тәні етіп ала білді.

Енді осы айтылған үш салаға жеке-
жеке тоқтап, оның кейбір өзгешеліктерін
айталық.

Абайдың 80-ші жыл мен 90-жылдар
арасындағы өлеңдерінің көпшілігі сол
кездегі ауылдың, ауылдағы қоғамның
өзгеше қалып-құрылысына арналған, өзі-
нің түсындағы қауымның тағдырын тал-
дауға арналған. Осымен қатар, өз хал-
қының ой қазынасының барлығын да
сынап, салалап шығады. Қоғам тірлігіне,
халқының тарихына жаналық тілеген
ақынның жаңа мұрат жолы, ақындық
программасы да көрінеді. Міне осы алуан-
дас шығармаларының барлығында Абай-
дың мол араласқаны қазақ халқының өз
қазынасы болады.

(Жалғасы 4 бетте).

Абай еңбектерінің биік нысанасы

(Соңы. Басы 3 бетте).

Бірақ, дәл сол кездің өзінде де ақын халық шығармасында айтылмаған тың сөзді айтады. Дүниені өзінің жаңаша таңуына орай жаңаша сезім, жаңа ой айтқанда Абайдың тіл сөздігі (лұғаты да), өлең көріктеу әрнегі де басқаша, өзінше шығады. Қазақтың елдігімен, тарихымен, бұрынғы қазынасымен жалғаса отырып, соны өсіріп, өрістетіп, Абай айтқан жаңалық әлде нешеу. Бірақ, бар тарауындағы бір ерекшелік: соның бәрін жаңа дәуірге бастайын деген ағартушы ақын өзінен бұрынғы ақынның бәрінен басқаша айтуында.

Сондайлық басқаша, тың жаңалықты Абай шығыс әдебиетінің қорына қол артқан кезде де мол тауып отырады. Абай өзінің жас шағынан жақсы білген классик ақындары: Фердауси, Низами, Шейх Сағди, Хожя Хафиз, Науаи, Фзули, Набурлерді өмір бойы зор қадірлеп өткен. Ерте кезде оларға еліктеп жазған шығармалары да болған. Кейінде Низами, Науаи жырлаған Ескендер жайын, Аристотель жайын батыс әңгімелерінен алып қосқан жаңа сарындармен көркейтпін, қосқан жаңа сарындармен көркейтпін, жыр дастан етеді.

Абайдың айтуынан кең сахараға «Мың бір түн», «Шахнама», «Ләйлі-Мәжнун», «Бәріұлы» сыяқты үлкен асыл мұралардың халықтық аңыздары да мол тараған.

Араб, иран мәдениетінің тарихын тереңдеп зерттеген Абай — Рашид Иддин, Мұхаммедхайдар, Бабур, Абулғазы Баһадүр хан сыяқты арғы-бергі тарихшылардың еңбегін де жақсы білген. Манық

(логика), жалпы философия, ахлақ (мораль) философиясын да білген. Ертеден бергі шығыс ғұламаларының көп еңбектерін бергі уақыттарда да үнемі зерттеп отырған. Тек ескі шығыс мәдениеті ғана емес, өз тұсындағы жақын шығыс мәдениетінің халқынан да ұдайы хабарлар болған. Татардан шыққан алғашқы ағартушы, жаңашыл ғалым Шихабуддин Маржанидің еңбектерінен бастап беріректе шыққан жалған жаңалық, діншіл саясат ғалымы — исламшылдық, түрікшілдік (панисламизм, пантүркизм) үгіттерін де білген.

Мысырда Мұхаммет Ғабдуһу бастап, Желалиддин Ауғани қостаған исламшылдық үгіті кейінгі кезде Ресей мұсылмандарына да тарап еді. Ол сыяқты батыс мәдениетінен бас тартқызып, жұртшылық тарихының ілгері басар қадамын кейін шегеретін кертартпа өсиетке ден қойған қыр феодалы — қажы-молда, пір-ишан қазақ даласында да мол еді. Ол ағымның өзіне тиісті газеттері, журналдары да болған. Мысалы «Тәржімән» газеті Абай кезінде қазақ сахарасына да көп тараушы еді.

Бірақ, өз халқының келешек табысын, болар тағдырын ұлы орыс халқының мәдениетімен жалғастырып өсіруді өмірлік еңбегінің биік нысанасы еткен Абай, еңбегінің биік нысанасы еткен Абай, жаңағы жалған жаңалыққа ермейді, елікпейді. Оны бүкіл шығыстың сол заманға шейін кенже калуына себеп болған кесел-кедергінің бірі деп танып, онымен бірде-бір адым бірге баспайды. Аулақ серпеді.

Қауым халқына қызмет етудің жолы жалпы адам баласына тәп кең еркін ойдың бетінде. Орыс классиктарының өз қоғамына, бүкіл адам баласына нұсқаған

кең іргелі адамгершілік, азаттық үгіт өсиетінде деп біледі.

Абайдың сол діншілдікті, түрікшілдікті өз уақытында мәңгілік етуінің дұрыс екендігін Ұлы Октябрь Социалистік Революция анықтап ашты. Байшыл реакцияшыл ұлтшылдықты өзіне тірек еткен бұл кертартпа ағымның залалды сырын Ленин—Сталин бастаған ұлттар азаттығының революцияшыл күресі, жеңісі ашкереледі.

Абай шығыстың қорынан өзіне үлгі алғанда бұл жақтан алған жоқ. «Масғұд», «Ескендер», «Өзім-әңгімесі» сыяқты терең мағыналы дастандарды жазғанда, «Көзімнің қарасы», «Хор болды жаным» сыяқты сыршылдық жырларды жазғанда, «Өлең сөздің патшасы» сыяқты ақындық әсем сөздің қадірін айтқанда, шығыс классик поэзиясының тіл көріктілігін, жалпы ұзын ырғақ, саз-сарынды ала отырды. Бірақ, олардың тұсында да ұлы ақын өзінің өзіндік өзгеніе бітім бейнесін еліктеуге салынып, жеңілге сайып, өзгерткен жоқ. Дүниені, өмір мақсұтты, тартыс бағыты атағанда бар ойы, бар ақындық шабыты өте терең шындықпен қабысып отырды. Сол себепті зат әлемін, адам құбылысын, қарым-қатынасын жырлағанда аспан, тағдыр өмірі деп толғамай, үнемі жер басқан адамның күнделік, тарихтың шындық болмысы етіп толғап, тебренгі. Бұл Абайдың ұлы реалистік, өзіндік, Абайлық тұлғасынан туып, өзіндік, Абайлық тұлғасынан туған ерекше қалып-қаблеті еді.

Сонымен шығыстың көркем өнері мен мәдениеті де Абайда тұманды бұлдыр күйде емес: ақынның сыншы елегінен екшеліп, сұрыпталып өтіп, Абай поэзиясына нәр қосады.

Ақын Абайдың орыс халқының ұлы мәдениетіне бой ұрып, өнеге, нәр алуы да әлдеқалай жалаң қабат жағдай емес, өмірлік, тұрақты негіз, нанымында шығыстан батысты артық көріп, таңдап

алумен қатар, ақын өз бетімен оқып, ізденіп тереңдей отырып, орыс пен батыс әдебиетіне ұзақ жылдар бойына көп үңіледі. Пушкиннен бастап алпысыншы жылдар, сексенінші жылдардың әдебиет жаңалығына да әбден қанады. Тек ұлы ақындар емес Лев Толстой, Салтыков-Шедриндер тәрізді көркем қара сөз аталарын да жақсы біледі. Орысша аудармалар арқылы Байрон, Геттені де таныды. Ескі антик әдебиетімен де мол танысады. Айдалып келген достарының куәлігіне қарағанда Абай батыс философиясымен Спенсер, Спиноза мен Дарвин еңбектерін де үнемі оқып, көп шұғылданған дейді.

Орыс классиктарының мұраларына Абайдың баруы әр сатыда—әр алуандас. Мысалы Крыловты Абай ақын ашық түрде таза аударушы болып ұғынады да, тек әрбір мысалдардың ақырындағы үгітін өзінше, қазақ ұғымына, ойына жаңастыра түйін беріп отырады.

Лермонтовты Абай ерекше бір қызу жалынмен, өзі қоса қозып, үнемі қызығып сүйіп, сүйсініп отырып аударды. Ал, Пушкинге келсек Абайдың бұған беттеген ақындық қарым-қатынасы мүлде басқа «Евгений Онегиннен» Абай жасаған үзінді аудармалар анығында аударма ғана емес. Ол Пушкиннің әсем романын шабытты ақын жырымен қайталап, жарыса әңгіме етіп беру болып шығады.

... Орыс мәдениетіне сол санлаусыз қазақ сахарасынан шығып жалғыз өзі жол тартып барып табысқан Абайдың қадір-хасиеті бұрынғыдан да артып, биіктей түседі.

* * *

Абайдан қалған асыл мұраның идеялық, көркемдік сапасын шолып өткен қысқа сөз, жалпы тексеруде біз көбінесе ақындығын — поэзиясын айтамыз. Бірақ, Абай мұрасы жалғыз ақындықта емес, көркем қара сөзде де, ән-күй өнерінде де бар.

Абайдың «Ғақылия» атанған қара сөзі барлық құрылыс қалпымен, шебер-шешен тілімен және өлеңдеріндегі ой толғауының көпшілігін тереңдеп, еселеп, өсіріп жеткізумен біздің әдебиеттегі тағы бір соңы, қызықты жаңалықтың бірі болған. Мұнда да сыншы, ойшыл Абай көрінеді. Орыс әдебиетіндегі Лев Толстойдың кейбір толғау үлгілеріндей, бірақ қазақ халқының өз тірлігіндегі күнделік болмысынан туған аса бір алғыр, жүйрік, кейде шешен орамы мол бір тың әсер көрініп отырады.

Барынша тұтас ой ықыласымен ілгері жарқын заманға ұмтылғандықтан, Абай өз халқының ой санасы өсу тарихында анық прогресс жолын бастаушы болды. Өз заманының тарихтық, кертартпалық бөгетінің бәрінен аттан өтіп, елі-жұртын дүниелік мәдениетке жеткізем деуінің ең алдыңғы бірі болды. Сол талап тартысы арқылы, еңбек егісі арқылы, заман мешеулігін жеңіп, қазақтың еңбек елі мен орыс халқының ой құралдарын бір араға қосып, алдағы күндер үшін біріккен күрес қайраткері болды.

Сондықтан да Абайдың ардақты жырлары ұлы отан соғысында елі-жұртын қорғап жүрген қазақ жауынгерлері мен командирлерінің сенімді серігіндей болып, бар майданда ере жүрді. Олардың барлық ұлы одақ ұлттарының ұлдарымен жүрекке жүрек, білектік білек қосқан қаһармандық қыймылында Абай, ата дос болып құптап отырды. Сондай болып, өз халқының адал ұл, қыздары мен қатар жорықтың ауыр жылдарында бірге кешіп өткен Абай, біздің шын бахыт дәурен болған социалистік дәуірімізде бұрынғыдан да қадірмен, бұрынғыдан да ардақты болып отыр.

Сондайлық өлмес, өшпес хасиеттерінің езі-ақ ұлы Абайға қазақтың классик әдебиетінің атасы деген, қазақ поэзиясының күн шуақты асқар биігі деген атақты бергізе алады дейміз.